

О. Н. Ярмиш, О. М. Головка, В. Л. Коваленко

Міністерство

МІНІСТЕРСТВО (від лат. *ministerium* – служба, посада) – родова назва галузевих органів державного управління, що входять до складу уряду. В цьому розумінні М. виникли в різних країнах 3х. Європи в 16–17 ст. До 20 ст., залежно від держ. устрою та політ.-правового режиму, існували 2 осн. типи М.: у конституц. та необмежено-монарх. (з відповід. перехід. варіантами) державах. Першому типу М. притаман. демократ. характер утворення та функціонування, а також наявність інституту відповідальності М. перед парламентом як одного з найважливіших засад конституц. устрою. Його витоки – у британ. системі кабінету з відповідал. міністрами, що почала формуватися ще наприкінці 14 ст., коли палата громад забезпечила собі право притягувати до відповідальності перед палатою лордів радників короля не лише за кримінал. злочини, а й за політ. діяльність. У М. другого типу (Австро-Угор., Нім., Рос. та ін. імперії) міністрів призначали монархи, перед якими вони й несли відповідальність, і тільки в обмеженому вигляді – перед парламентом (М. виступали продуктом і водночас інструментом централізації держ. упр.). У сучас. державах М. утворюють на підставі актів вищих законодав. органів (напр., у США) або глави держави (Франція) чи на підставі законів або актів уряду (Велика Британія). Кількість М. і розподіл компетенції між ними, як правило, визначає глава виконав. влади або глава уряду. В історії України особл. роль відіграла міністер. система Рос. імперії, утворена за імператора Олександра I. Формування М. було проявом тенденції до витіснення колегіал. форм упр. одноосібним. Зародилася ця система за часів імператриці Катерини II, яка фактично надала генерал-прокуророві статус першого міністра. Він керував юстицією, фінансами, держ. казначейством і контролем. За імператора Павла I поряд із відновленням системи колегій утворено перші М.: 1797 – М. уділів, 1800 – М. комерції. Маніфестом імператора Олександра I від 8(20). 09. 1802 вирішено розподілити держ. справи на різні частини та доручити їх віданню міністрів. Засн. перші 8 М.: військ.-сухопут. сил, військ.-мор. сил, іноз. справ, внутр. справ, комерції, фінансів, нар. освіти, юстиції, а також держ. казначейство на правах М. Міністри отримали право робити доповіді царю, однак лише після погодження з ін. міністрами, утворювали власні канцелярії і мали товариша (заступника). Систему колегій збережено, їх розподілено між окремими М. При цьому між міністрами й колегіями склалися досить заплутані взаємини, тому міністер. система потребувала подальшого вдосконалення. 1810 скасовано М. комерції (його справи передано М. фінансів) і створ. М.

поліції та Гол. упр. духов. справ іноз. сповідань. Знач. зусиль щодо створення організац.-правових засад діяльності М. доклав М. Сперанський, який розробив «Общее учреждение министерств», затверджене 25. 06.(07. 07). 1811. У ньому визначено однакову організацію і діловодство М. та їхні відносини між собою та з ін. установами. З незнач. змінами цей акт діяв до 1917. У діяльності М. єдиноначальність поєднувалася з колегіальністю, існували ради М., навч. комітети тощо. Ускладнення завдань держ. упр. спричинило розмежування функцій відомств не лише в центрі, а й на місцях. Удосконалювалася структура М., їхні агенти на місцях у деяких випадках були незалеж. від місц. адміністрацій (контрольні палати, акцизні упр. та ін.). У складі М. діяли департаменти, частину з яких перетворено на гол. управління. Станом на 1861 діяло 9, напередодні повалення самодержавства у Рос. імперії – 12 М. За Тимчас. уряду всі М. реорганізовано, зокрема істотно реформовано М. внутр. справ, ліквідовано структури політ. і заг. поліції, цензуру тощо. Скасовано М. імператор. двору, окремі структурні частини М. юстиції. Після приходу до влади більшовиків систему М. ліквідовано. В Україні 1917 почалося утворення системи центр. органів держ. упр. з функціями, притаман. М. 15(28) червня 1917 у Києві засн. Генеральний секретаріат УЦР. Ген. секр. фактично виконували функції міністрів. Реал. змістом ця діяльність почала наповнюватися з утворенням УНР. Після оголошення IV Універсалу Ген. секретаріат перетворено в Раду нар. міністрів, сформовано нар. М.: внутр. справ, військ. і мор. справ, судових справ, земел. справ, харч. справ, праці, пошт і телеграфів, торгівлі й промисловості. Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського діяли М. внутр. справ, фінансів, торгівлі й промисловості, земел. справ, судових справ, закордон. справ, військ., нар. здоров'я та сповідань. До складу М. входили департаменти. З відновленням УНР знову почали діяти нар. М. В ЗУНР (листопад 1918 – січень 1919) функції М. виконували держ. секретаріати (див. Державний секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки). Після рішень 1-го Всеукр. з'їзду рад (грудень 1917) ЦВК утворив рад. уряд – Народний секретаріат. За традицією рад. будівництва фактичні функції М. незабаром перейшли до нар. комісаріатів. Ця назва центр. органів держ. упр., закріплена в Конституції УСРР 1919, збереглася до 1946. Законом «О преобразовании Совета Народных Комиссаров СССР в Совет Министров СССР и Советов Народных Комиссаров союзных и автономных республик – в Советы Министров союзных и автономных республик» від 15 березня 1946 наркомати перетворено в М., що поділялися на заг.-союзні, союзно-респ. і республіканські. Міністрів заг.-союз. та союзно-респ. М. призначала ВР СРСР, вони входили до складу уряду СРСР. М. УРСР – центр. орган держ. упр., що здійснював керівництво певною галуззю госп., соц.-культур. або адм.-політ. упр. у межах УРСР. Міністрів призначала ВР УРСР. Діяльність М. УРСР та їхня компетенція були регламентовані Конституцією СРСР, Конституцією УРСР, Законом УРСР «Про Раду Міністрів УРСР», а також затвердженням та погодженням на союз. рівні (для союзно-респ. М.) у встановленому порядку положенням про відповідне М. Сучас. етап розвитку системи М. в Україні розпочався з відновленням 1991 її незалежності. Відповідно до ст. 106 Конституції України М. утворює, реорганізовує та ліквідує Президент України за

поданням Прем'єр-міністра України в межах коштів, передбачених на утримання органів виконав. влади України. Їхній правовий статус врегульов. Конституцією та законами України, ін. норматив. актами і положеннями про кожне М. Відповідно до указу Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади» від 15 грудня 1999 М. є гол. (провід.) органом у системі центр. органів виконав. влади щодо забезпечення реалізації держ. політики у визнач. сфері діяльності. Керує М. міністр, який входить до складу КМ України. Фінансування видатків на забезпечення діяльності М. як центр. органу виконав. влади здійснюється за рахунок коштів держ. бюджету. Граничну чисельність працівників М. встановлює КМ України (зазвичай щорічно). Штат. розпис, кошторис видатків М. затверджує міністр за погодженням з М. фінансів України. М. можуть мати свої територ. органи, які утворюють, реорганізують і ліквідовують у порядку, встановленому чинним законодавством України (їхніх кер. призначає міністр). М. наділене повноваженнями, необхід. для виконання покладених на них функцій. Воно реалізує держ. політику у відповід. галузі, сфері держ. упр.; узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції; розробляє пропозиції про вдосконалення законодавства та у встановленому порядку вносить їх на розгляд Президента і КМ України; у межах своїх повноважень організовує виконання актів законодавства, здійснює системат. контроль за їхньою реалізацією; бере участь у підготовці проектів Держ. програми екон. та соц. розвитку України, Держ. бюджету України, у формуванні та реалізації держ. політики як загалом, так і за певними напрямками, розробляє механізм її реалізації; втілює держ. стратегію розвитку відповід. галузі (групи суміж. галузей); готує пропозиції про вдосконалення механізму регулювання розвитку економіки, її структур. перебудови, забезпечення ринк. збалансованості, соц. захисту насел., екол. безпеки; бере участь у формуванні та реалізації інвестиц. політики, виходячи з пріоритет. напрямів структур. перебудови економіки; розробляє відповідні фінанс.-екон. та ін. нормативи, механізми їхнього впровадження, затверджує галуз. стандарти; вживає заходів, спрямов. на вдосконалення зовн.-екон. діяльності, захист інтересів укр. товаровиробників на зовн. ринку та розвиток внутр. ринку; видає в передбачених законодавством випадках спец. дозволи (ліцензії) на проведення окремих видів підприємн. діяльності; виступає держ. замовником наук. дослідж. комплекс. характеру; бере участь у підготовці міжнар. договорів України, укладає міжнар. договори міжвідом. характеру; здійснює у межах повноважень, визначених законодавством, функції упр. майном підприємств, що належать до сфери упр. М.; складає макроекон. і міжгалуз. баланси; розробляє пропозиції про визначення пріоритет. напрямів розвитку економіки; бере участь у формуванні та реалізації антимонопол. політики як загалом, так і за відповід. напрямками (демонополізація економіки, розвиток конкуренції, антимонопол. регулювання, застосування антимонопол. законодавства); забезпечує виконання завдань мобілізац. підготовки та мобілізац. готовності держави в межах визначених законодавством повноважень; забезпечує у межах своєї компетенції реалізацію держ. політики стосовно держ. таємниці, контроль за її

збереженням у центр. апараті М., на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери його управління. У процесі виконання покладених на М. завдань воно взаємодіє з ін. центр. і місц. органами держ. виконав. влади, місц. самоврядування, представн. органами, а також з відповід. органами ін. держав. У межах своїх повноважень на основі та на виконання актів законодавства М. видає накази, організовує і контролює їхнє виконання. У випадках, передбачених законодавством, рішення М. обов'язкові для виконання центр. і місц. органами виконав. влади, органами місц. самоврядування, представн. органами, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності та громадянами. Нормативно-правові акти М. підлягають держ. реєстрації у М. юстиції України в порядку, встановленому законодавством. За потреби М. разом із ін. центр. та місц. органами держ. виконав. влади, органами місц. самоврядування та представн. органами видає спільні акти. Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції М., обговорення найважливіших напрямів його діяльності та розвитку галузі (сфери) у М. утворюють колегію в складі міністра, його заст., а також ін. керів. працівників М. До складу колегії можуть входити кер. ін. органів виконав. влади, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери упр. М. Член колегії затверджує КМ України. Для розгляду наук. рекомендацій та ін. пропозицій щодо гол. напрямів розвитку науки і техніки, обговорення найважливіших програм та ін. питань у М. можуть утворювати наук.-тех. (наук.) ради з учених і висококваліфік. фахівців. Склад ради і положення про неї затверджує міністр. У М. з урахуванням специфіки його діяльності можуть організовувати й ін. дорадчі та консультативні органи. Граничну чисельність і фонд оплати праці працівників центр. апарату М. затверджує КМ України, структуру центр. апарату М. – відповід. віце-прем'єр-міністр України, штат. розклад центр. апарату М. і положення про його структурні підрозділи – міністр. М. є юрид. особою, має самост. баланс. рахунки в банках, печатку із зображенням Держ. герба України та своїм найменуванням. Станом на 2019 в Україні діють 19 М.: аграр. політики та продовольства, внутр. справ, екології та природ. ресурсів, екон. розвитку і торгівлі, енергетики та вугіл. промисловості, закордон. справ, інформ. політики, інфраструктури, культури, молоді та спорту, з питань тимчасово окупов. територій та внутрішньо переміщених осіб, оборони, освіти і науки, охорони здоров'я, регіон. розвитку, будівництва та житл.-комунал. господарства, соц. політики, у справах ветеранів, фінансів, юстиції.

Рекомендована література

1. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917–1920 рр. К., 1997;
2. Державне управління: теорія і практика. К., 1998;
3. Історія держави і права України. Т. 1–2. К., 2000;
4. Історія держави і права: Підруч. Х., 2018.

Бібліографічний опис:

Міністерство / О. Н. Ярмаш, О. М. Головка, В. Л. Коваленко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-67751>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).